

MONEDE AUTONOME GRECEȘTI ȘI DE TIP "SCITIC" DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

Gabriel Talmațchi, Radu Diaconu

Abstract

The authors present a number of five coins, three of them belonging to Histria and the last from the "scitic" type. All these belong to Radu Diaconu's private collection and have been found in different occasions as the time passed, between the Danube and the Black Sea coast.

Apariția monedelor în contexte arheologice devine pe zi ce trece un fapt din ce în ce mai limitat, uneori lipsa fondurilor destinate unor astfel de activități împiedicând apariția unor loturi mai mult sau mai puțin importante. Dar, crearea unor colecții particulare și mai ales publicarea unor monede din cadrul acestora, a permis punerea în valoare a unor rarități numismatice, a contribuit la valorificarea științifică a unor piese numismatice, altfel informațiile rămânând necunoscute pentru o perioadă de timp sau chiar pierdute pentru totdeauna. Este cazul și al monedelor de față, două aparținând cetății milesiene Histria și una regelui scit Kanites.

CATALOG

HISTRIA

Tip capete inversate

1. AR; 2h; 4,68 g; 16 x 18 mm.

Av: Cele două capete imberbe inversate (↓↑)

Rv: Acvilă pe delfin orientați spre dreapta; Sus legenda **ΙΣΤΡΙΑΗ**; sub delfin sigla: **A** și **I** în ligatură.

Descoperită pe dealul Histria, spre sud de comuna Istria (jud. Constanța).

Planșa I, 1.

Colecție particulară.

Tip Apollon

2. AE; 6h; 8,10 g; 21,5 mm.

Av: Capul lui Apollon orientat spre dreapta, diademat; cerc perlat.

Rv: Acvilă pe delfin spre stânga; sus legenda **ΙΣΤΡΙΑΗ**; urme de cerc perlat.

Descoperită în împrejurimile cetății Histria, com. Istria, jud. Constanța.

Planșa I, 2.

Colecție particulară.

Monedă de tip „scitic” – Kanites

3. AE; 6h; 6,85 g; 23,5 mm.

Av: Capul lui Herakles cu barbă cu detalii ce trădează o vârstă înaintată; în partea stângă jos o contramarcă circulară ce redă capul zeiței Demetra cu cunună orientată spre dreapta (7 mm).

Rv: O măciucă cu vârful în jos; legenda **(ΒΑΣΙΛΕΥΣ) / (Κ)ΑΝΙ**; la baza câmpului monetar sigla magistratului **ΑΠ**.

Dobrogea de sud, zona litorală.

Planșa I, 3.

Colecție particulară.

Prima monedă, de argint (drahmă), este emisă de către cetatea Histria, făcând parte probabil din cea de a treia serie de emisiuni de acest tip care corespund stilului târziu al artei clasice. Pe avers cele două capete sunt adolescente, părul fiind redat cu cărare pe mijloc, mai mult ondulat, în timp ce reversul câștigă în claritate și precizia detaliului. Exemplarul nostru este destul de tocit, iar pe revers scena sau emblema cetății, acvila care se repede spre delfin este orientată spre dreapta, fapt destul de rar remarcat în descoperiri, de obicei orientarea spre stânga fiind cea preferată. În sfârșit, sigla amintită în catalog este și

ea destul de rar prezentă în descoperiri. Am identificat în cadrul tezaurului de la Pamidovo (Pazardjik, Bulgaria) o monedă cu aceeași siglă¹. Tezaurul, îngropat pe la 315 a.Chr., a fost descoperit în mod întâmplător la sud de munții Haemus, pe cursul superior al Mariței, și era compus din douăsprezece monede de argint dintre care două de la Filip II, cinci din Chersonesul Tauric, trei din Paurion și două din Histria². De asemenea, semnalăm raritatea descoperirilor de monede de argint emise de către Histria, în raza cetății sau în imediatele vecinătăți. Astfel, mai sunt cunoscute, pe de o parte, în punctul „Histria Pod” (într-un nivel datat în secolul IV a.Chr.), găsită în urma unei săpături arheologice o monedă histriană de argint³. De asemenea, pe de altă parte, în urma săpăturilor arheologice din zona platoului, au mai apărut încă alte trei monede histriene de argint, toate didrahme⁴. În sfârșit, din contexte neclare, în aria comunei Istria (jud. Constanța), mai provin alte patru astfel de monede⁵.

Emisiunea de bronz bătută la Histria ar reprezenta, după părerea noastră, pe avers chipul zeului Apollo, diademat. Emisiunile de bronz cu Apollon pe avers și acvilă pe delfin pe revers au cunoscut o însemnată varietate de serii, care, în timp, și-au modificat, din punct de vedere iconografic, unele detalii de redare. Apollon, din datele pe care le deținem, este atestat la Histria cu două apelative, *Iatros*⁶ și *Pholeuterios*⁷. Este vorba de un cult cu o mare vechime, care ținea de clanurile aristocratice milesiene⁸. El pare a fi zeitatea eponimă a cetății, fiind de altfel adorat în mod deosebit la Milet și în coloniile sale⁹. În mitologia greacă este cunoscut ca unul dintre marii zei ai Olimpului, ocrotind întemeierea cetăților (devenind o călăuză spirituală a întemeietorilor), instituțiile civile ale societății, zeu al soarelui, al binelui și frumuseții, al echilibrului și al armoniei, vindecător și priceput în arta leucirii¹⁰. Baterea acestui tip monetar, la anumite intervale cronologice, este o posibilă explicație pentru apariția unor diferențe de stil, acestea fiind date, până la urmă, de pregătirea pe care au avut-o, individual, artiștii ce au realizat ștanțele. Dacă nu cumva, la unele serii, am fi tentați, din cauza unui declin clar al reprezentării, să credem că ele au fost conturate doar de meșteri, excluzând, din cauze de orice altă natură, artiștii, ștanțele având de suferit în acest sens.

Este vorba de o emisiune deosebit de rară, în materialele publicate până în acest moment mai fiind cunoscut doar un singur exemplar¹¹. Dacă aversul se păstrează în bune condițiuni, reversul este destul de șters, probabil din cauza ștanței și nu a circulației propriu-zise a monedei, întrucât ambele emisiuni cunoscute prezintă o situație identică. Din punct de vedere ponderal cele două

¹ K. Dimitrov, *CH IV 28 et la chrologie des monnaies d'argent d'Histria au 4e siècle av.J.C.*, în *Stephanos nomismatikos, Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag*, Berlin 1998, p. 216.

² B. Mitrea, *Etape cronologice în relațiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor*, în *Thraco-Dacica*, 5, 1984, 1-2, p. 120, nr. 37; Gh. Poenaru Bordea, *La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av.J.C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs*, în *Presenza e funzioni della moneta nelle chori delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero. Atti del XII Convegno organizzato dall'Università „Frederico II” e dal Centro Internazionale di Studi Numismatici*, Napoli, 16-17 giugno 2000, Roma, 2004, p.48, nr. 90.

³ A. Barnea, *Cronica cercetărilor arheologice efectuate în anii 1981-1988 de Institutul de Arheologie din București*, în *SCIVA*, 40, 1989, 3, p. 301, nr. 37; Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1989 (XXXIII)*, în *Dacia*, NS., 34, 1990, p. 301, nr. 7.

⁴ S. Dimitriu, *Monede histriene autonome*, în *Histria I. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 465-467; B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai ales vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 608, nr. 6; idem, *Descoperirile monetare și legăturile de schimb ale Histriei cu populațiile locale în sec. V-IV*, în *Studii Clasice*, 7, 1965, p. 151, nr. 1; C. Domăneanu, *Monedă histriană de argint descoperită la Histria*, în *SCIVA*, 26, 1975, 3, p. 405; B. Mitrea, *Descoperiri monetare în România (1974-1976) (XVIII-XX)*, în *BSNR*, 70-74, 1976-1980, 124-128, 1981, p. 569, nr. 29; idem, în *Thraco-Dacica*, 5, 1984, 1-2, p. 119, nr. 2.

⁵ G. Buzdugan, I. Mititelu, *Contribuții la clasificarea unor monede histriene*, în *SCN*, 3, 1960, p. 385, nr. 8, p. 391, nr. 30; G. Talmațchi, *Date noi privind descoperirile monetare grecești din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, serie nouă, 6, 1, 2000, p. 16, nr. 41-42.

⁶ Știm despre practicarea cultului lui Apollon Iatros la Histria, Apollonia, Panticapaion, Phanagoria, Theodosia și Olbia, conform I. Stoian, *În legătură cu eponimatul la Tomis*, în *SCIV*, 11, 1960, 2, p. 309.

⁷ A. Ștefan, în *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, București, I, 1994, p. 80-81.

⁸ N. Ehrhardt, *Apollon Ietros. Ein verschollener Gott Ioniens?*, în *Istambuler Mitteilungen*, 39, 1989, p. 115-122; J. G. Vinogradov, *Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes*, Mainz, 1997, p. 17 și urm.

⁹ P. O. Karyškovskij, *Ob izobraženii orla i del'fina na monetach Sinopy, Istriei i Ol'vii*, în *Numizmatika Antičnogo Pričernomorja*, Kiev, 1982, p. 90.

¹⁰ A. Balaci, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, București, 1997, p.37-38; G. Lăzărescu, *Dicționar mitologic*, București, 2001, p. 51; P. Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, București, 2001, p. 59-62; A. Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Iași, 2003, p. 84-85.

¹¹ *La Galerie Numismatique Bogdan Stambuliu, vente Aux Encheres IV*, Hotel Noga Hilton Geneve, dimanche, 28 novembre 2004, p. 71, nr. 313.

exemplare sunt aproape egale (8, 10 g, respectiv 8,11 g), iar cronologic am fi tentați să le datăm la sfârșitul secolului III a.Chr. și probabil chiar la începutul secolului al II a.Chr.¹² În general, monedele tipului Apollon apar, într-o primă serie, nu mult după mijlocul secolului IV a.Chr. și continuă până către începutul secolului III a.Chr., restul seriilor fiind din secolul III și din prima jumătate a secolului II a.Chr.¹³

Cea de a treia emisiune monetară prezentă în catalog este de tip „scitic” și îi aparține lui Kanites, nefiind o noutate, mai existând și alte monede din această serie¹⁴, este drept, la fel ca în cazul tuturor celorlalte monede „scitice”, destul de rar. Așa cum am menționat ea aparține unei serii cu imaginea lui Herakles, îmbătrânit și ca în majoritatea acestui gen de piese, contramarcă. De altfel Demetra este o prezență „normală” în contramărci în cadrul „monetăriei scitice”. De asemenea, nici magistratul monetar nu este nou, el mai apărând și cu alte ocazii tot pe emisiunile lui Kanites¹⁵. În privința relațiilor existente între acești suverani sciți și orașele grecești credem că s-au bazat pe relații probabil contractuale, sub aspect politic și economic, existând din partea ambelor părți, așa cum s-a și demonstrat, destulă disponibilitate în acest scop. Eventualele plăți s-au putut face contra produse agricole prin intermediul acestor monede, nu oficiale și banale ale monetăriilor grecești, ci bătute special în acest scop. În același timp ele puteau fi bătute și cu alt scop, politic cu precădere. Ceea ce rămâne ca fiind semnificativ este pe de o parte prezența lor în Dobrogea în cadrul unor mici „regate” conduse de basileii sciți, probabil aproximativ simultane ca existență, iar pe de altă parte dependența lor de unele aspecte ideologice, politice și nu în ultimul rând economice.

Deși avem un număr mic de monede în articolul de față, am considerat totuși necesar de a le introduce în circuitul științific de specialitate, cu atât mai mult cu cât fiecare „monedă ajută la reconstituirea istorică și economică, socială a unui teritoriu”¹⁶, în speță cel dobrogean. Iar moneda a jucat un rol de pivot central în bunul mers și funcționare a economiei locale, pe diferitele ei paliere de evoluție.

Plate explanation:

Plate I: Histria (1-2) and a “scythic” type (3), found in Dobrudja

¹² *Ibidem*, p. 71; aici apare datarea în secolul II a.Chr.

¹³ C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1970*, București, 1973, p. 38; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia apreromană*, București, 1998, p. 66.

¹⁴ V. Canarache, *Monedele sciților din Dobrogea*, în SCIV, 1, 1950, 1. p. 243, nr. 18, planșa IV, nr. 18; G. Talmățchi, *Monede scitice descoperite în Dobrogea*, în Pontica, 32, 1998, p. 308, nr. 4.

¹⁵ V. Canarache, *O monedă inedită a regelui scit Kanites*, în CNA, 16, 1942, 121-122, p. 4, nr. 5; V. Canarache, *Regii sciți și regatele lor dintre Istru și Pontul Euxin - în lumina monetelor-*, în BSNR, 27-28, 1933-1934, 81-82, p. 70, nr. 13.

¹⁶ G. Gorini, *La monetazione*, în Da Aquileia a Venezia. Cultura, contatti e tradizioni, Milano, MCMLXXX, p. 698.

Fig. 1

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 3

Planșa I: Monede histriene (1-2) și de „tip scitic” (3) descoperite în Dobrogea